

Quan els lladres i serenos han de parlar català

L'esclavatge i les angúnies de l'equivalència: una por infundada que cal superar

Àlvar Valls

Resum

L'autor proposa en aquest article una estratègia de traducció al català per a les novel·les de l'anomenat gènere negre. En el procés d'anostrament, indestriablement lligat a la traducció, l'objectiu del traductor ha de ser servir el lector del text traduït amb el màxim respecte i la mínima traïció al text original. A l'hora de trobar solucions de traducció, cal que el traductor tingui present que el llenguatge literari és una convenció, que cal buscar els models de llengua adients a partir de la lectura aprofitada dels autors catalans moderns d'aquest gènere i que tot text pot ser traduït.

Paraules clau: traducció literal, gènere negre, procés d'anostrament.

Abstract

The author postulates a translation strategy when translating into Catalan detective novels. In the domestication process, inevitably linked to translation, the translator's aim must be to serve the reader of the translated text with the greatest respect and the smallest amount of betrayal to the original text. When looking for translation solutions, the translator must take into account the fact that literary language is a convention, that appropriate models of language must be searched through a fruitful reading of modern Catalan writers of this genre, and that all kinds of text can be translated.

Key words: Literary translation, detective novel, domestication.

L'art i ofici de traduir és l'art i ofici d'*anostrar*. Sempre m'ha complagut emprar aquesta bella paraula de ressons mallorquins per designar la pràctica del trasllat de textos literaris d'altres llengües a la nostra. La paraula *anostrar*, «fer nostre», dona la justa mesura de la funció de la traducció: no es tracta només d'un trasllat mecànic, automàtic, d'una llengua a l'altra, sinó de servir al lector una obra literària que, amb el màxim respecte i la mínima traïció al text original, el destinatari pugui fer-se seva amb naturalitat, tal com si l'autor l'hagués escrita directament en la nostra llengua. En aquest punt escau recordar les màximes de Josep Carner, intitolades *L'art de traduir*, dins la seva *Teoria de l'ham poètic*, especialment quan diu:

De l'esclavatge i les angúnies de l'equivalència, no se n'ha de poder veure cap rastre penós. No es tradueix per paraules destriades, sinó per frases senceres, això és, per cops d'ala intel·lectuals; i tota frase que no aconseguèixi artísticament un aire d'espontaneïtat, no és bona sinó per llençar¹.

Si aquests objectius són bons per a tota traducció, també cal dir que, per a les obres de gènere, *l'esclavatge i les angúnies de l'equivalència* esdevenen més penosos en la mesura que el traductor ha de lluitar amb elements argòtics o de registre lingüístic que sovint es resisteixen a l'anostrament, ja que les situacions i els àmbits en presència —i lligats inseparablement amb ells les mateixes unitats de llenguatge original— són tributaris d'una realitat que no té paral·lel possible amb els àmbits de la nostra realitat i amb les unitats de llenguatge que aquesta ha creat, en el cas que les hagi creat.

En l'àmbit de la literatura dita negra, que retrata els baixos fons urbans i els escenaris de la delinqüència, i on el llenguatge argòtic i els registres popular i vulgar són part indestriable de la realitat literària i no un simple vehicle, aquestes dificultats es fan més feixugues per al traductor al català, perquè *no existeix, en els àmbits d'ús del català un model normal, formal i complet que forneixi al traductor el material necessari per superar fàcilment l'esclavatge i les angúnies de l'equivalència*.

Aquest és un fet evident i demostrable. Per començar, el traductor català no disposa —com en disposen altres llengües literàries— d'obres especialitzades on poder-se faltar en la seva comesa. L'única existent, el *Vocabulari de l'argot de la delinqüència*, de Joan J. Vinyoles i Vidal², és un treball meritori pel que té de buidatge literari d'obres pretèrites i de fixació d'unes escriptorialles argòtiques catalanes en ús encara avui. Però és impensable que un traductor pogués fer parlar els buscavides i els perdiguers del Bronx o de Nova Orleans tal com parlaven ara fa un segle els personatges de Julio Vallmitjana o de Salvador Bonavia, o amb un collage del vocabulari que pugui encara subsistir entre els gitanos més vells que poblen les galeries de la Model o els barris *caló* de les nostres ciutats. És impensable i seria un disbarat intentar-ho.

I si no hi ha obrers de referència, no és pas per casualitat ni per deixadesa dels lexicògrafs: el parlar de la murrialla als Països Catalans —una altra cosa són els murrís de quant blanc— és un parlar castellà, o, en el cas que es produeixi en català, un català on els elements argòtics i més peculiars són majorment castellans.

Què ha de fer, doncs, el traductor davant aquesta realitat condicionant?

No crec pas que ens trobem encarats a un drama per impotència, ni a un problema insoluble que ens hagi de portar a sospitar que el català és una llengua poc apta per al registre dels *lladres i serenos*. El llenguatge literari és, sempre, una convenció, i el traductor ha d'usar els recursos necessaris per anostrar el text suplint els dèficits de la realitat amb un registre convencional on es com-

1. CARNER, Josep. *Teoria de l'ham poètic*. Barcelona: Edicions 62, 1970.

2. VINYOLES I VIDAL, Joan J. *Vocabulari de l'argot de la delinqüència*. Barcelona: Millà, 1978.

pleixi el mot d'ordre de Carner: que «de l'esclavatge i les angúnies de l'equivalència, no se n'ha de poder veure cap rastre penós».

Si la traducció és art i ofici, el traductor ha de fer gala d'aquestes dues habilitats per recrear, sense dolor per al lector, l'obra que té entre mans. I en aquesta comesa el pot ajudar, en primeríssim lloc, la lectura aprofitada d'aquelles creacions d'autors moderns que s'han atrevit amb el gènere i ens han fornint obres, amb escenaris autòctons o llunyans, en les quals han sabut trobar aquell punt d'equilibri entre la realitat i la convenció literària propi d'una literatura normal; autors com Jaume Fuster, Ferran Torrent, Maria Antònia Oliver, Assumpció Maresma o Andreu Martín, que han fet jugar —com un Pedrolo en la generació anterior— tots els registres d'un català urbà popular, certament existent, per suplir amb naturalitat els mots i la fraseologia que en els àmbits reals dels nostres *lladres i serenos* no solen expressar-se en català.

En definitiva, no es tracta tant de calcar la literalitat de les expressions com de trobar l'ambient que permeti anostrear una obra literària, i especialment de saber trobar l'ambient lingüístic adequat, el punt de confluència entre la convenció literària i la realitat coneguda o presumida pel destinatari.

En aquest sentit, poden ser aclaridores les paraules amb què Pierre Guiraud, lingüista francès estudiós de l'argot, clou un dels seus llibres:

Si els mots evoquen amb força un medi, els seus costums, la seva mentalitat, és perquè li pertanyen de manera pròpia exclusiva: és perquè la seva forma es distancia de la norma, més que no pas en virtut de poders expressius intrínsecs que denotin un geni lingüístic particular³.

És retrobant en el català aquesta funció connotatòria però no intrínseca dels mots i les frases que el traductor complirà amb èxit la seva tasca de translació.

Per acabar, voldria fixar aquestes reflexions en tres punts que em semblen cabdals com a principis rectors de l'actuació dels traductors que es troben, voluntàriament o per obligació, davant un os de novel·la negra on sembla que tots els personatges s'hagin posat d'acord per fer la vida impossible a qui pretengui traslladar-la precisament al català.

- La literatura és convenció, i en el fet de traduir no es tracta tant de calcar una realitat lingüística sobre una altra com de recrear la convenció original en una nova convenció assumible amb normalitat pel destinatari, en el cas que ens ocupa el lector català.
- La lectura dels autors que han treballat el gènere, i també de les solucions trobades per traductors precedents, serà sempre una font inesgotable d'ensenyances. No es tracta pas d'inventar totes les solucions, sinó d'aportarne de noves a un procés col·lectiu i acumulatiu.
- No hi ha cap llibre ni cap gir ni mot intraduïbles. Cada text, cada frase, cada paraula, pot trobar, si s'hi aplica art i ofici —i la tossuderia necessària

3. GUIRAUD, Pierre. *L'argot*. París: Presses Universitaires de France, 1980.

per vèncer les resistències—, el precís «cop d'ala intel·lectual» que Carner demana als traductors. En la traducció catalana moderna i en l'aspecte de la superació de les dificultats, són treballs exemplars les versions de l'*Ulisses* de Joyce o d'*Una conxorxa d'enzes* de Kennedy Toole.

És a partir d'aquestes premisses que el traductor de literatura negra ha d'encarar l'esclavatge i les angúnies de l'equivalència com una exigència de l'ofici que en tots els casos —com el creador angoixat per la pàgina en blanc— podrà superar.

Els *lladres i serenos* de tot el món poden parlar en català, doncs, amb normalitat i amb espontaneïtat. És el que de fet ja fan, des de fa anys, en una pràctica de traducció digna i continuada, sigui en llibres o bé en doblatges de pel·lícules per a la seva exhibició al cinema o a la televisió.

Una postil·la final. El dia que un editor gosat es decideixi a editar en català les obres de San-Antonio, i un traductor no menys agosarat accepti l'encàrrec, haurem tancat, amb matrícula d'honor, el cercle de la normalitat.